

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΧΑΤΖΗΤΑΚΗ-ΚΑΨΩΜΕΝΟΥ

ΟΔΗΓΟΣ

ΓΙΑ ΤΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΤΟΠΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

«ΤΕΧΝΗ» ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΚΑΛΜΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΧΑΤΖΗΤΑΚΗ-ΚΑΨΩΜΕΝΟΥ

ΟΔΗΓΟΣ

ΓΙΑ ΤΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΤΟΠΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ: ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ Β. ΕΛΛΑΔΟΣ

«ΤΕΧΝΗ» ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΕΚΔΟΣΗ: «ΤΕΧΝΗ» ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Στρατηγού Καλλάρη 5, τηλ. 222.130

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1978

Φωτοστοιχειοθεσία - Έκτύπωση: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΓΝΑΤΙΑ,
Αλ. Δελμούζου 7 — Τηλ. 265.985

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΑΛΚΗΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ	5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

A. Η λαϊκή τέχνη στα πρώτα εθνολογικά μουσεία	7
B. Η λαϊκή τέχνη στην Ελλάδα: ορισμός	9
Γ. Οι στόχοι της συλλογής αντικειμένων λαϊκής τέχνης	11
Δ. Η έννοια του τοπικού λαογραφικού μουσείου	13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

A. Η διαδικασία της συλλογής του υλικού	15
1. Τι σημαίνει «επιτόπια έρευνα»	15
2. Προετοιμασία για την επιτόπια έρευνα ...	20
3. Επιτόπια έρευνα	22
B. Έκθεση και αρχειοθέτηση του υλικού του Μουσείου	28
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	31

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι προσπάθειες που έχουν γίνει στον βορειοελλαδικό χώρο για την περισυλλογή και τη διάσωσή των αντικειμένων του παραδοσιακού πολιτισμού είναι ως τώρα αρκετές και κάθε μέρα γίνονται περισσότερες. Και δεν είναι μονάχα οι πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης —που ακτινοβουλούσαν άλλοτε τον ελληνικό πολιτισμό σε όλα τα Βαλκάνια— αλλά και τα πιο μικρά ακόμη χωριά που φιλοτιμούνται σήμερα να στησουν το τοπικό λαογραφικό-τους μουσείο, για να συγκεντρώσουν εκεί ό,τι απόμεινε από την παράδοση.

— Γιατί άραγε; Ποιός είναι ο λόγος αυτής της έντονης λαογραφικής δραστηριότητας;— Ο λόγος είναι ότι παράδοση σημαίνει αυτό που μάς ενώνει: μεταξύ-μας και με τον τόπο όπου γεννηθήκαμε. Παράδοση είναι η συλλογική-μας μνήμη. Χωρίς αυτήν δεν αποτελούμε κοινωνία, αλλά απλώς ένα άθροισμα ατόμων, που τίποτε δεν τα συνδέει μεταξύ-τους.

Η κοινωνική συνοχή, απαραίτητη για την κοινωνική συνεργασία και, τελικά, την προκοπή του τόπου, στηρίζεται κατά κύριο λόγο στη συλλογική μνήμη, τη μνήμη κάθε ελληνικής κοινότητας, κάθε ελληνικής μικρής πατρίδας. Το τοπικό λαογραφικό μουσείο αυτή τη μνήμη πρέπει να συντηρεί και να την τρέφει συνεχώς με καινούριες πληροφορίες. Γιατί το λαογραφικό μουσείο δεν είναι —δεν πρέπει να είναι— ένας χώρος με μόνιμα εκθέματα,

σαν απολιθώματα, που αντιμετωπίζονται από τους επισκέπτες ως αξιοπερίεργα ή εξωτικά φαινόμενα· πρέπει να είναι ένας οργανισμός που ζει, ακριβώς, για να εξωτερικεύει τη συλλογική μνήμη και να τροφοδοτεί έτσι συνεχώς τον εγκέφαλο της κοινότητας, της μικρής-μας πατρίδας.

* * *

Η ιδέα του Οδηγού που έχετε στα χέρια-σας γεννήθηκε στη διάρκεια του Γ' Συνεδρίου που οργάνωσε η Συντονιστική Επιτροπή των Εκπολιτιστικών Σωματείων Βορείου Ελλάδος (ΣΕΕΣΒΕ) τον Απρίλιο του 1977 στην Κοζάνη. Είχαμε τότε ως ειδικό θέμα του Συνεδρίου την «Τοπική Παράδοση και Ιστορία», με εισηγητές τον Αντιπρόεδρο της «Τέχνης» καθηγητή Βασίλη Άτσαλο και την υπογράφουσα το σημείωμα αυτό. Στη συζήτηση που ακολούθησε έγινε φανερό ότι η αντιμετώπιση του παραδοσιακού-μας πολιτισμού από μια καινούρια, συνολικότερη και —το σπουδαιότερο— *χρήσιμη* για τις παρούσες ιστορικές συνθήκες λαογραφική προοπτική απαιτούσε την επανατοποθέτηση και των προβλημάτων που συνδέονται με τη συλλογή του υλικού και την οργάνωση ενός τοπικού λαογραφικού μουσείου.

Ο Οδηγός που ετοίμασε η κ. Χρυσούλα Χατζητάκη-Καψωμένου, η οποία ασκεί το ερευνητικό-της έργο ως συνεργάτης του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καλύπτει τόσο τη θεωρητική όσο και την πρακτική πλευρά του θέματος. Η ιστορική τοποθέτηση, η σύγκριση παλιών και καινούριων αντιλήψεων και η θεμελίωση των απόψεών-της στη σύγχρονη ανθρωπολογική θεωρία δίνουν στο κείμενό-της γενικότερο χαρακτήρα, χωρίς ωστόσο να το ξεστρατίζουν από τη χρηστική-του αποστολή. Αντίθετα, το κείμενο οδηγεί, πιστεύω, τον αναγνώστη σταθερά και με τρόπο αποδεικτικό και επαγωγικό σε μιαν έλλογη, και όχι απλώς μηχανική λαογραφική πράξη.

Άλκη Κυριακίδου Νέστορος

Καθηγήτρια της Λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Αντιπρόεδρος της «Τέχνης»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Α. Η Λαϊκή τέχνη στα πρώτα εθνολογικά μουσεία

Για να φανεί η διαφορά ανάμεσα στην παλιότερη και τη σύγχρονη αντίληψη γύρω από τη συλλογή λαογραφικού υλικού, μια μικρή ιστορική αναδρομή είναι απαραίτητη. Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, μέσα στο γενικό κλίμα του Ρομαντισμού, που υποδαύλιζε εθνοκεντρικές τάσεις, οι λαογράφοι που είχαν ήδη, πενήντα χρόνια πριν, ανακαλύψει τα δημιουργήματα του λαϊκού προφορικού λόγου, δηλαδή τα τραγούδια, τα παραμύθια, τις παροιμίες κτλ., ανακάλυψαν τώρα και την ομορφιά της λαϊκής τέχνης. Ο λόγος ήταν ότι την εποχή αυτή η βιομηχανική επανάσταση, που επιφέρει μιαν αργή αλλά συστηματική εξαφάνιση των παραδοσιακών επαγγελμάτων και της τεχνικής τους, έκανε τους μελετητές να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη να διασωθεί ή, τουλάχιστον, να μελετηθεί, πριν είναι πολύ αργά, η λαϊκή τέχνη και γενικότερα ό,τι ανήκει στον λεγόμενο «υλικό βίο» του λαού. Έτσι ιδρύθηκαν τα πρώτα εθνολογικά μουσεία, που ήταν αφιερωμένα στη ζωή, την εργασία και τα δημιουργήματα εκείνης της τάξης των ανθρώπων που εργάζονται και παράγουν με τα χέρια τους.

Το πρώτο εθνολογικό μουσείο ήταν το Nordiska Museet που ιδρύθηκε το 1872 στη Στοκχόλμη από τον Arthur Hazelius. Αυτός πρώτος συνέλαβε την ιδέα ενός εθνολογικού μουσείου, όπου θα παρουσιάζονταν δείγματα από σπίτια, αγροικίες και εργαστήρια, με σκοπό την αναπαράσταση της ζωής του λαού.

Ενώ όμως η ανάγκη να περισωθούν και να συγκεντρωθούν όλα τα αντικείμενα της τέχνης του λαού αναγνωρίστηκε σχετικά νωρίς και έγινε γενικά παραδεκτή, η έλλειψη ενός συγκεκριμένου ιστορικού και ταυτόχρονα παιδευτικού στόχου οδήγησε τους πρώτους μελετητές σε μια εκλεκτική αντίληψη της συλλογής του υλικού. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή τα αντικείμενα του παραδοσιακού, προβιομηχανικού, «υλικού βίου» του λαού επιλέγονταν, τις περισσότερες φορές, με μοναδικό κριτήριο την αισθητικότητος αξία. Οι παλιότερες συλλογές φιλοδοξούσαν να περιλάβουν περισσότερο κομμάτια για έκθεση, παρά δείγματα απλών αντικειμένων που θα μπορούσαν με την κατάλληλη παρουσίαση να αξιοποιηθούν επιστημονικά και να υπηρετήσουν τον παιδευτικό ρόλο μιας μουσειακής συλλογής. Για να κερδίσει ένα αντικείμενο κάποια θέση σ' ένα μουσείο έπρεπε, σύμφωνα με εκείνη τη συλλεκτική αντιμετώπιση, να έχει πρώτα από όλα κάποια καλλιτεχνική αξία και ύστερα και κάποια μοναδικότητα. Ασήμαντα λαϊκά αντικείμενα της καθημερινής χρήσης δεν έβλεπαν το φως της έκθεσης. «Τα σκουπίδια είναι σκουπίδια κι όταν ακόμη είναι παλιά σκουπίδια», λένε ότι απάντησε χαρακτηριστικά ο Sophus Müller, Διευθυντής του Εθνικού Μουσείου της Δανίας, όταν κάποτε του ανακοίνωσαν ένα σχέδιο για την ίδρυση λαογραφικού μουσείου.

Πάνω σ' αυτό το ζήτημα οι αντιλήψεις έχουν σήμερα ριζικά αλλάξει. Το ασυνήθιστο και το εκλεκτό παλιό λαϊκό αντικείμενο έχει βέβαια και σήμερα την αξία-του σαν δημιουργήμα ενός προικισμένου παραδοσιακού καλλιτέχνη, αλλά και τα κοινά αντικείμενα της καθημερινής χρήσης δεν υστερούν καθόλου σε σημασία, αφού αυτά κυρίως είναι που συνθέτουν τη σωστή και ακριβή εικόνα της ζωής των ανθρώπων που τα χρησιμοποίησαν. Όσο ασήμαντα και αν φαίνονται τέτοια αντικείμενα, αυτά είναι που εικονογραφούν τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον και γίνονται έτσι οι καλύτεροι πληροφοριοδότες-μας για τις συνθήκες που επικρατούσαν σε μια παρωχημένη εποχή. Ας μην ξεχνάμε ότι οι γνώσεις-μας για

την προϊστορία στηρίζονται βασικά στα «ασήμαντα», αυτά καθαυτά, ευρήματα της προϊστορικής αρχαιολογίας.

Β. Η λαϊκή τέχνη στην Ελλάδα: ορισμός

Στην Ελλάδα, αυτό που ονομάζεται λαϊκή τέχνη αντιπροσωπευόταν και αντιπροσωπεύεται ακόμη —μια και διαφορετική άποψη δεν έχει ακόμη επίσημα διατυπωθεί— κυρίως από τα αντικείμενα που είναι, σύμφωνα με τη γνώμη των ειδικών, αισθητικά ωραία. Η θεωρητική θεμελίωση της άποψης αυτής βρίσκεται στο διάγραμμα για τα θέματα της ελληνικής Λαογραφίας που δημοσίευσε ο Ν. Γ. Πολίτης το 1909, στον Δ' τόμο του περιοδικού **Λαογραφία**. Εκεί ο τομέας του λαϊκού βίου που μας ενδιαφέρει κατατάσσεται τελευταίος και περιγράφεται ως εξής: «Καλλιτεχνία. Γλυπτική (ξοανογλυφία), γραφική, ποικιλτική, (η ποικιλτική ιδία των ενδυμάτων, γλυπτά ή γραπτά κοσμήματα επίπλων, οργάνων, οικοδομών). Αισθητική των χρωμάτων και των σχημάτων».

Η περιγραφή αυτή, προερχόμενη από τον πατέρα των λαογραφικών σπουδών στην Ελλάδα, ήταν φυσικό να προσδιορίσει αποφασιστικά το περιεχόμενο του όρου «λαϊκή τέχνη», ο οποίος καθιερώθηκε από τους προοδευτικούς λόγιους των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα που, όπως είναι γνωστό, πραγματοποίησαν την κρίσιμη στροφή από το ιδανικό της αρχαιότητας στο ιδανικό του σύγχρονου λαϊκού πολιτισμού: από τον «αρχαϊσμό» στον «λαϊκισμό».

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το περιεχόμενο της «λαϊκής τέχνης» είναι κυρίως η καλλιτεχνία. Όταν όμως μιλά κανείς για την οργάνωση ενός λαογραφικού μουσείου, το περιεχόμενο αυτό είναι πολύ στενό. Για να αποφύγουμε λοιπόν την πρόσθετη δυσκολία ενός νεολογισμού, με τον οποίον θα έπρεπε να αντικαταστήσουμε τον καθιερωμένο πια όρο «λαϊκή τέχνη», θα προσπαθήσουμε να τον επαναπροσδιορίσουμε: «λαϊκή τέχνη», όπως χρησιμοποιούμε τον όρο στον Οδηγό αυτόν, δεν σημαίνει μόνο την «τέχνη» (την καλλιτεχνία, δηλαδή), αλλά και την τεχνική. Οι λόγοι

που επιβάλλουν μια τέτοια χρήση του όρου είναι, νομίζω, οι εξής:

Η διάκριση που γίνεται σήμερα ανάμεσα σε ένα τεχνικά άρτιο και σ' ένα αισθητικά ωραίο δημιούργημα είναι διάκριση που πηγάζει από τις αρχές του νεώτερου Δυτικού-μας πολιτισμού. Στις παραδοσιακές κοινωνίες η τέχνη είναι αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής, πολιτικής και θρησκευτικής δραστηριότητας του ανθρώπου. Η λαϊκή τέχνη στις κοινωνίες αυτές είναι τέχνη εφαρμοσμένη. Δεν υπάρχει, δηλαδή, διαχωρισμός του χρηστικού από το καλλιτεχνικό δημιούργημα. Ο διαχωρισμός αυτός επέρχεται μόνον όταν αρχίσει η μαζική παραγωγή τυποποιημένων χρηστικών αντικειμένων και όταν το καλλιτεχνικό αντικείμενο περάσει αποκλειστικά στα χέρια προικισμένων ατόμων, των καλλιτεχνών.

Την εποχή όμως που η λαϊκή τέχνη, ως ένας από τους τομείς του παραδοσιακού πολιτισμού, βρισκόταν στην ακμή-της, τεχνίτης και καλλιτέχνης ήταν ένα και το αυτό πρόσωπο, που δούλευε κατά κανόνα «με το κομμάτι» και «κατά παραγγελία», χωρίς να υποτάσσει το ιδανικό της ποιότητας σ' εκείνο της ποσότητας, όπως συμβαίνει στη μηχανοποιημένη παραγωγή. Και το πιο απλό αντικείμενο ο λαϊκός τεχνίτης το δούλευε με μεράκι, αποτυπώνοντας σ' αυτό και την τεχνική-του ικανότητα και την καλλιτεχνική-του διάθεση και φαντασία. Έτσι το ίδιο αντικείμενο έδινε και στο δημιουργό-του και στον αγοραστή διπλή ικανοποίηση: αισθητική και πρακτική. Η καλλιτεχνική-του μορφή βρισκόταν σε άμεση συνάρτηση με τη χρηστική-του ιδιότητα, γι' αυτό και η λαϊκή τέχνη δεν μπορεί να ξεχωρίσει από την τεχνική.

Η λαϊκή τέχνη είναι, όπως είπαμε, προϊόν της παραδοσιακής κοινωνίας. Ποια είναι τώρα η εποχή, για την οποία μπορούμε να πούμε ότι υπήρχε παραδοσιακή κοινωνία στην Ελλάδα; Τα χρονικά πλαίσια του παραδοσιακού πολιτισμού μπορούν να τοποθετηθούν από την αρχή της Τουρκοκρατίας ως τις αρχές του 20ού αιώνα, οπότε αρχίζει να εξαπλώνεται και στην Ελλάδα ο λεγόμενος ευρωπαϊκός τρόπος ζωής, με αρχικούς πυρήνες τις πόλεις. Η

ριζική αλλαγή όμως επέρχεται με την επικράτηση της βιομηχανίας, η οποία εγκαινιάζει ένα διαφορετικό σύστημα στην παραγωγή και τη διάθεση των καταναλωτικών αγαθών.

Παρ' όλα αυτά, και μολονότι η λαϊκή τέχνη στο σύνολό-της αρχίζει να παρακμάζει στις αρχές του αιώνα-μας, είναι δυνατό να βρει κανείς ακόμη και σήμερα τέχνες που δουλεύονται με τον ίδιο ακριβώς παραδοσιακό τρόπο όπως και τον καιρό που η λαϊκή τέχνη ήταν στην ακμή-της. Οι περιπτώσεις όμως αυτές αποτελούν εξαίρεση, οφείλονται σε ειδικούς λόγους και θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν νησιδες επιβίωσης ενός φαινομένου που στο μεγαλύτερο μέρος-του έπαψε να υπάρχει. Η σποραδική αυτή επιβίωση οφείλεται άλλοτε στην αφθονία κάποιας εγχώριας πρώτης ύλης που κάνει το κατασκευαζόμενο προϊόν φτηνότερο από το έτοιμο, και άλλοτε στην έλλειψη αποδοτικότερων επαγγελμάτων, που κάνει τους τεχνίτες που προτιμούν να παραμείνουν στον τόπο-τους να μην εγκαταλείπουν την πατροπαράδοτη τέχνη-τους, έστω και αν δεν τους εξασφαλίζει παρά μονάχα τα προς το ζην. Για μια μικρή κατηγορία αντικειμένων, τέλος, η επιβίωση οφείλεται στη μη βιομηχανοποίησή-τους.

Οι παραπάνω συνθήκες είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές για τη μελέτη των παραδοσιακών τεχνών. Με τον τρόπο αυτό η λαογραφική έρευνα δεν περιορίζεται μονάχα στις βιβλιογραφικές πηγές και σε όσες πληροφορίες μπορεί ακόμη να συγκεντρώνει από υπέργηρους πια τεχνίτες, αλλά έχει και άμεση επαφή με τη σύγχρονη «λαϊκή» —ως ένα σημείο— δημιουργία.

Γ. Οι στόχοι της συλλογής αντικειμένων λαϊκής τέχνης

Ο κύριος λόγος που επιβάλλει τη συλλογή των αντικειμένων της λαϊκής τέχνης, έτσι όπως την ορίσαμε, είναι η μελέτη της κοινωνίας που τα παρήγαγε. Για τον συγκεκριμένο αυτόν σκοπό η λαϊκή τέχνη αποτελεί έναν αντι-

κειμενικό, θα μπορούσε κανείς να πει, φορέα πληροφοριών για δυό τομείς: τον τεχνικό, γιατί περιέχει απτά παραδείγματα του πώς αντιμετωπίζονται και πώς επιλύονται μέσα σε μια κοινωνία τα τεχνολογικά προβλήματα της καθημερινής ζωής· και τον αισθητικό, γιατί φανερώνει το ύφος, το «στιλ» που επέλεξε η συγκεκριμένη κοινωνία για να εκφραστεί.

Διαφορετικές κοινωνίες παράγουν διαφορετικές τέχνες. Κι αυτό γιατί κάθε κοινωνία έχει διαφορετική αντίληψη της φύσης και της ζωής και διαφορετικά τεχνικά μέσα —έχει, με δυο λόγια, διαφορετικό **πολιτισμό**— ο οποίος γεννιέται από μια συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα, διαφορετική συνήθως για κάθε κοινωνική ομάδα.

Το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα έκδηλο πάνω στον ελληνικό πολιτιστικό χάρτη, επειδή ακριβώς οι ιστορικές τύχες των διαφόρων περιοχών τόσο της ηπειρωτικής όσο και της νησιωτικής Ελλάδας ήταν πολύ διαφορετικές. Αυτές κυρίως —σε συνδυασμό, φυσικά, με τη γεωγραφική μορφή της κάθε περιοχής— διαφοροποιούν μεταξύ-τους τις διάφορες κοινωνικές ομάδες, τις **κοινότητες** του ελληνικού ιστορικού χώρου, οι οποίες έχουν συνείδηση της ιδιαιτερότητάς-τους και της πολιτιστικής-τους ταυτότητας. Η πιστοποίηση της ταυτότητας αυτής, δηλαδή η δημιουργία της τοπικής συνείδησης, γίνεται ακριβώς με την αντιπαράθεση της κάθε κοινότητας προς τις γειτονικές-της όπως, σε μεγαλύτερη κλίμακα, και της κάθε ευρύτερης περιοχής προς τις συνορεύουσες: άλλο οι Μακεδόνες, άλλο οι Ηπειρώτες, οι Ρουμελιώτες, οι Μοραΐτες.

Σήμερα βέβαια η ιδιαιτερότητα αυτή, που εκφράζεται στη γλώσσα με το τοπικό ιδίωμα, στην τεχνολογία με τους διαφορετικούς τρόπους καλλιέργειας ή επεξεργασίας των πρώτων υλών, στην κοινωνική οργάνωση με τα διαφορετικά κοινοτικά και οικογενειακά έθιμα, στην αισθητική με το ιδιαίτερο «στιλ» της κάθε περιοχής — όλα αυτά τείνουν να εκλείψουν. Οι λόγοι είναι γνωστοί: καλύτερη συγκοινωνία και πολύπλευρη «μαζική» επικοινωνία· πλήρης εκχρηματισμός της οικονομίας και κατακλυσμός από καταναλωτικά αγαθά. Σ' αυτή τη χρονική στιγμή εμφανίζεται

έντονη η ανάγκη για τη δημιουργία τοπικών λαογραφικών μουσείων.

Δ. Η έννοια του τοπικού λαογραφικού μουσείου

Την πολιτιστική ταυτότητα μιας περιοχής, όπως ήταν πριν αρχίσει η ισοπέδωση του πολιτισμού, έχει χρέος να προσπαθήσει να παρουσιάσει το τοπικό λαογραφικό μουσείο. Η ανίχνευση, η μελέτη και η παρουσίαση του παραδοσιακού τρόπου ζωής της περιοχής πρέπει να αποτελέσουν τους κύριους στόχους-του. Υπάρχουν ακόμη ζωντανές μνήμες, ο χώρος δεν έχει εντελώς αλλάξει και ό,τι σώζεται —σπίτια, εκκλησιές, εργαλεία, αντικείμενα— μπορεί να μας δώσει πληροφορίες για το είδος της κοινωνίας που το παρήγαγε και για τις αξίες-της. Τα αντικείμενα αυτά δημιουργούν μια γέφυρα επικοινωνίας ανάμεσα στην παλιότερη κοινωνία και τη δική-μας, η οποία αποτελεί την άμεση ιστορική-της συνέχεια. Ο δικός-μας τρόπος ζωής δεν είναι κάτι εντελώς διαφορετικό· είναι ένα κράμα **παράδοσης** και των καινούριων κοινωνικών επιδράσεων.

Ποια είναι όμως αυτή η **παράδοση**; Σαν Έλληνες που είμαστε, οι ρίζες της ιστορικής-μας ύπαρξης πηγαίνουν, αλήθεια, πολύ βαθιά. Η τελευταία ωστόσο συγκροτημένη μορφή πολιτισμού, την οποία αντικατέστησε ο μοντέρνος ευρωπαϊκός πολιτισμός, είναι ο πολιτισμός της Τουρκοκρατίας, ο παραδοσιακός-μας πολιτισμός, όπως εκφράστηκε στην κάθε ελληνική πατρίδα ανάλογα με τις ιστορικές-της τύχες. Η γνώση αυτού του άμεσου τοπικού ιστορικού παρελθόντος θα μας επιτρέψει να νιώσουμε το αίσημα εκείνο του καλώς εννοούμενου πατριωτισμού, που θα μας ενώσει με τους συμπατριώτες-μας. Αυτή είναι η **παράδοση** που πρέπει να παρουσιάσει και να καλλιεργήσει το τοπικό λαογραφικό μουσείο. Αυτή η παράδοση αποτελεί το κοινό ιδεολογικό υπόβαθρο που κάνει τους ανθρώπους μιας κοινωνίας να αισθάνονται δεμένοι μεταξύ-τους και να νιώθουν αυτό που ονομάζουμε κοινωνική αλληλεγγύη.

Από την άποψη αυτή, η συλλογή των αντικειμένων του παραδοσιακού πολιτισμού θα πρέπει οπωσδήποτε να αποβλέπει στην ίδρυση ενός τοπικού λαογραφικού μουσείου με σκοπό καθαρά παιδευτικό. Δηλαδή η συλλογή δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να θεωρείται αυτοσκοπός. Μαζεύουμε τα αντικείμενα για να τα εντάξουμε μέσα σ' ένα μουσείο που φιλοδοξεί να αναπαραστήσει τον παραδοσιακό πολιτισμό της περιοχής στο σύνολό-του. Φιλοδοξεί, με άλλα λόγια, να μας δώσει την πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τα αντικείμενα της καθημερινής ζωής του πληθυσμού-της.

Ο ρόλος ενός τοπικού μουσείου πρέπει λοιπόν να εκτείνεται σε τρεις, βασικά, κατευθύνσεις: α) τη συλλογή των αντικειμένων, β) τη συντήρησή-τους και γ) την παρουσίασή-τους. Ο τρόπος συλλογής και παρουσίασης που θα μας απασχολήσει παρακάτω είναι πρόβλημα αρκετά περίπλοκο. Ούτε η συλλογή είναι απλώς μια συγκέντρωση αντικειμένων που θα στεγαστούν στο μουσείο, ούτε η παρουσίασή-τους προϋποθέτει απλά και μόνο το γούστο και την αισθητική ευαισθησία του εκθέτη. Ο σωστός τρόπος συλλογής και ο σωστός τρόπος έκθεσης των αντικειμένων μέσα στο χώρο ενός μουσείου προϋποθέτει, από τη μια μεριά, μια ολοκληρωμένη ερευνητική εργασία στο στάδιο της επιλογής και απόκτησης των αντικειμένων και, από την άλλη, έναν προσανατολισμό κατά την έκθεση του υλικού που να οδηγεί στους στόχους που αναφέραμε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Α. Η διαδικασία της συλλογής του υλικού

1. Τι σημαίνει «επιτόπια έρευνα»

Η γενική θεωρητική τοποθέτηση που εκθέσαμε παραπάνω, ότι δηλαδή η συλλογή λαογραφικού υλικού και η παρουσίασή-του μέσα στον οργανωμένο χώρο του μουσείου πρέπει να γίνεται για λόγους καθαρά παιδευτικούς, καθορίζει και τη συλλεκτική και εκθετική πρακτική που πρέπει να ακολουθηθεί.

Σχετικά με το αρχικό ερώτημα, δηλαδή ποια αντικείμενα μπορούν να στεγαστούν στο λαογραφικό μουσείο, εξηγήσαμε παραπάνω ότι δεν πρέπει να απομονώνουμε ορισμένα μόνο αντικείμενα της τέχνης του λαού και να τα θεωρούμε μόνο αυτά ικανά να σταθούν στο μουσείο, αφού προηγουμένως τα διαλέξουμε με κριτήρια αισθητικά και με μοναδική επιδίωξη να τα παρουσιάσουμε σ' έναν τόπο όπου θα μπορεί να πηγαίνει κανείς να τα θαυμάζει. Το μουσείο δεν είναι χώρος όπου στεγάζονται μόνο θησαυροί ούτε χώρος λατρείας του παρελθόντος.

Τα αντικείμενα κάθε τέχνης μπορούν να εξεταστούν από δύο απόψεις: από την άποψη της μορφής-τους και από την άποψη του περιεχομένου-τους. Θα έλεγε κανείς ότι ένα αντικείμενο τοποθετημένο απέναντί-μας και μόνο με το σχήμα-του, τη μορφή-του και την ονομασία-του μας δίνει ορισμένες πληροφορίες. Αν λ.χ. δούμε έναν ξύλινο αργαλειό, μπορούμε σε γενικές γραμμές να φανταστούμε

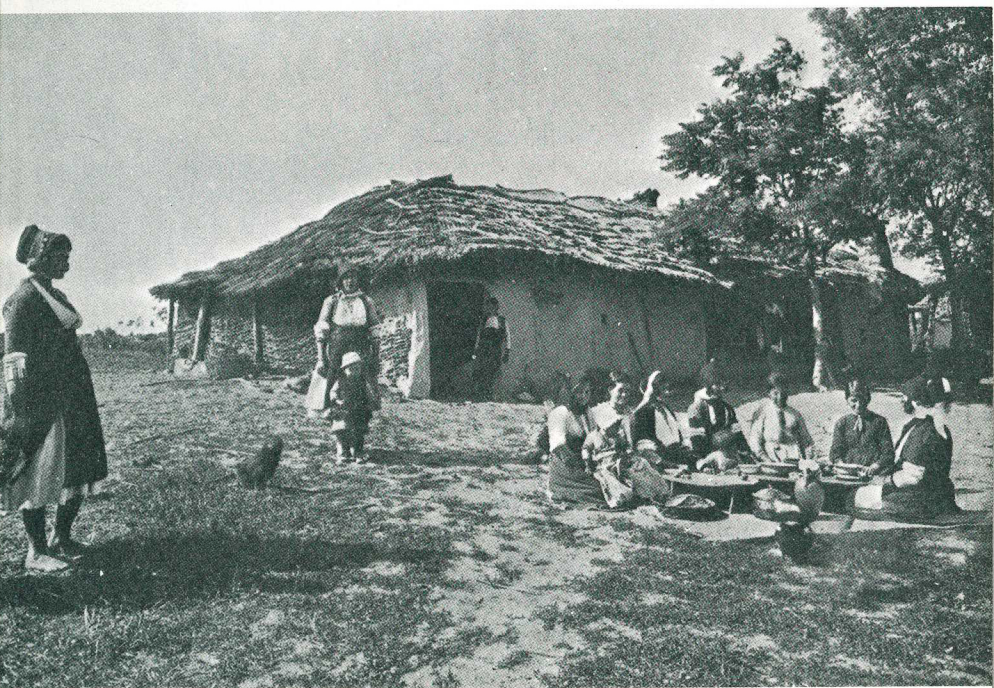
1 Καντάρι. 2, 25 Σκαμινιά. 4, 24 Λαῖνες. 5 Κακάβι. 6 Φουρνόξυλο. 7 Μαστραπός μικρότερος και μεγαλύτερος. 8 Βαγένη για κρασί. 9 Ταψί. 10 Γκιβέτσι. 11 Κασμάς. 12 Τσάπα. 13 Δικέλι. 14 Τσαλουκόπος. 15 Μπουτνόξυλο. 16 Μπούτνος. 17 Κυψέλη. 18 Αμπάρι ή κασσόνι. 19 Τσικρικι. 20 Κοφίνα. 21 Καλάθι. 22 Τραπεζονιά ή κάδη για το βράσιμο του κρασιού. 23 Τσότρα ή τσίτσα ξύλινη για κρασί. 26, 27 Σκαφίδα, σφαφίδι. 28 Μπαρδάκα ή βαρελίτσα ή μπουκλα. 29 Λανάρι. 30 Δερμόνι ή Διρμόνι. 31 Κόσκινο. 32 Σίτα. 33 Τάλαρος. 34 Καρδάρα. 35 Ψάθα.

και τη διαδικασία της ύφανσης. Θα μας μείνουν όμως πολλά κενά, που μόνον οι σχετικές πληροφορίες από τους ανθρώπους που γνώριζαν και χρησιμοποιούσαν το αντικείμενο μπορούν να τα συμπληρώσουν. —Πώς όμως θα αποκτήσουμε αυτές τις πληροφορίες; Ο μόνος τρόπος είναι αυτός που στη Λαογραφία ονομάζεται «επιτόπια έρευνα».

Το «σπιτομάζωμα». Οικιακά σκεύη και εργαλεία.

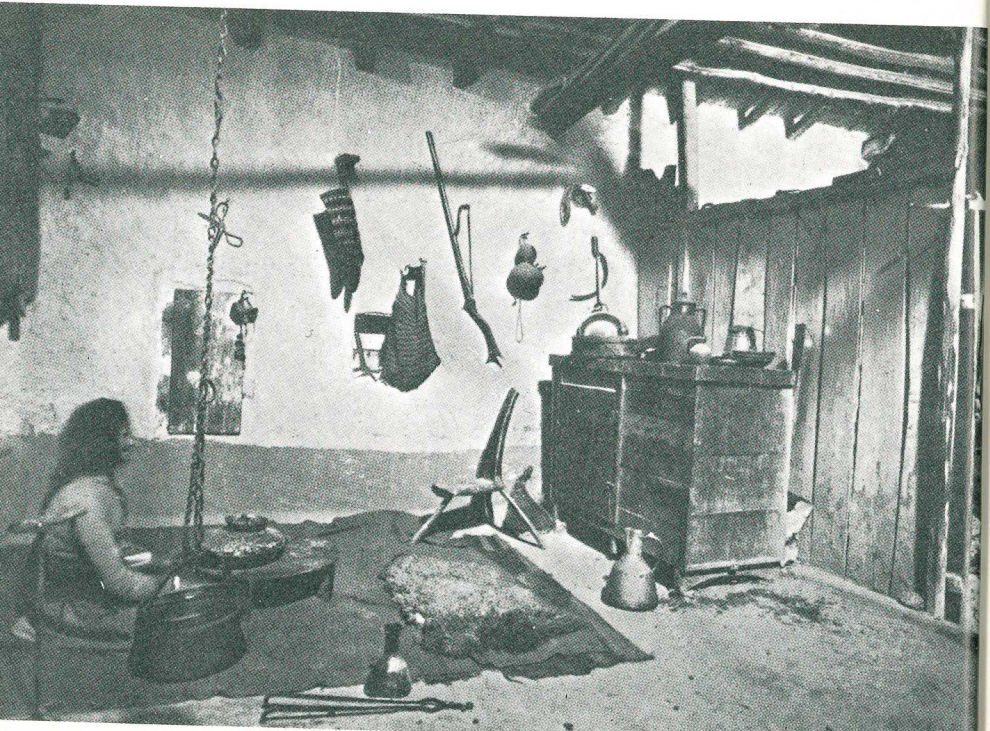
Αγροτικό σπίτι στην Αλεξάνδρεια (Γιδα).

Εσωτερικά αγροτικών σπιτιών.

Τα αντικείμενα του παραδοσιακού πολιτισμού είναι, θα έλεγε κανείς, «λειψά» όταν δεν συνοδεύονται από πληροφορίες σχετικές με το κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον-τους. Ο μεγάλος Άγγλος ανθρωπολόγος Bronislaw Malinowski, που το όνομά-του, περισσότερο από κάθε άλλο, συνδέθηκε με τη σωστή και εξαντλητική επιτόπια έρευνα, στο βιβλίο-του «Αργοναύτες του Δυτικού Ειρηνικού» σημειώνει:

«Δεν μπορούμε να διδάξουμε σ' ένα φοιτητή τί θα πει πιρόγα τοποθετώντας απλώς μπροστά-του ένα τέλειο, έστω, δείγμα του είδους. Για να την εντάξει στα πολιτιστικά-της συμφραζόμενα και να την **καταλάβει**, με όλη τη σημασία της λέξης, θα πρέπει να γνωρίσει τους κανόνες που διέπουν την ιδιοκτησία-της, το ποιοί και πώς την κυβερνούν, τις γιορτές που συνδέονται με την κατασκευή-της και προπαντός τη συναισθηματική σχέση του τεχνίτη που την κατασκευάζει προς την τέχνη-του...».

Αυτή η άποψη, έτσι όπως είναι διατυπωμένη, αποτελεί το μεθοδολογικό «πιστεύω» της «Φονξιοναλιστικής» (Functionalist) Σχολής της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, η οποία υποστηρίζει ότι κανένα παραδοσιακό αντικείμενο ή φαινόμενο δεν μπορεί να κατανοηθεί ξεκομμένο από το πολιτιστικό-του περιβάλλον. Γιατί το παραδοσιακό αντικείμενο είναι κάτι που έγινε σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, χρησιμοποιήθηκε κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις και συνθήκες και έχει μια παράδοση που δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή παρά μόνο με την επιτόπια έρευνα.

Φυσική συνέπεια του παραπάνω συλλογισμού είναι ότι μια τέτοιου είδους έρευνα θα πρέπει να γίνεται από ανθρωπολόγους ή, στην περίπτωση-μας, λαογράφους, οι οποίοι έχουν τις ειδικές γνώσεις που χρειάζονται για να μπορούν να κάνουν όχι μονάχα την καταγραφή, αλλά και το συσχετισμό πληροφοριών που αναφέρονται σε διάφορους τομείς του επιστητού. Μ' αυτόν τον τρόπο όμως θα αποκλειόταν από τη διαδικασία αυτή ο ερασιτέχνης συλλογέας· και ξέρουμε ότι στο παρελθόν έχει γίνει πολύ αξιόλογη εργασία στον τομέα της συλλογής λαογραφικού υλι-

κού από ενθουσιώδεις ερασιτέχνες, χάρη στους οποίους υπάρχει σήμερα συγκεντρωμένος ένας μεγάλος πλούτος λαογραφικών αντικειμένων και πληροφοριών, που θα εξακολουθήσει ασφαλώς να αυξάνεται κατά τον ίδιο τρόπο. Γι' αυτό εκείνο που έχει σημασία και στο οποίο σκοπεί, άλλωστε, ο Οδηγός αυτός, είναι να δοθούν οι σωστές κατευθύνσεις για τη συλλογή, έτσι ώστε να μπορεί ο καθένας να προετοιμαστεί για να την κάνει.

Το πρώτο που θα μπορούσε κανείς να συστήσει σ' αυτούς που καταπιάνονται με τη συλλογή λαογραφικού υλικού είναι να περιορίζονται σε ένα θέμα κάθε φορά. Η επιλογή ενός μόνον θέματος βοηθάει πρώτα απ' όλα τον ίδιο τον συλλογέα, που θα μπορέσει έτσι, με μια σχετική προετοιμασία, να αποκτήσει ορισμένες ειδικές γνώσεις για το θέμα με το οποίο θα ασχοληθεί. Οι γνώσεις αυτές θα συντελέσουν στο να γίνει η συλλογή-του πληρέστερη, εφόσον θα ξέρει τι ακριβώς να ρωτήσει και να μαζέψει. Ας υποθέσουμε λ.χ. ότι κάποιος ενδιαφέρεται για την υφαντική μιας ορισμένης περιοχής και θέλει να κάνει επιτόπια έρευνα. Με μια μικρή προετοιμασία είναι δυνατόν να αποκτήσει τις απαραίτητες γνώσεις —τεχνικές και άλλες— για το θέμα-του, έτσι ώστε εκεί που θα πάει να ξέρει ποιες είναι οι πληροφορίες που πρέπει να καταγράψει σε συνδυασμό με τα εργαλεία που θα πρέπει να αγοράσει ή να φωτογραφίσει και προσεκτικά να περιγράψει, μαζί με τα προϊόντα της συγκεκριμένης υφαντικής παράδοσης.

2. Προετοιμασία για την επιτόπια έρευνα

Πριν ξεκινήσει κανείς για τη συλλογή λαογραφικού υλικού χρειάζεται αρκετά συστηματική προετοιμασία. Πρώτα απ' όλα πρέπει ο συλλογέας να αποκτήσει —αν δεν την έχει ήδη— μian εξοικείωση με την περιοχή όπου πρόκειται να δουλέψει. Πρώτη προϋπόθεση είναι βέβαια η γνώση της ιστορίας και της γεωγραφίας της περιοχής. Πηγές της γνώσης-του θα είναι βιβλία σχετικά (τοπικές ιστορίες ή τοπογραφίες, οδοιπορικά, οδηγοί της περιοχής κτλ.) καθώς και έγγραφα και άλλο αρχειακό υλικό που πιθανόν να υπάρχει είτε σε δημόσια καταστήματα (λ.χ. Δήμος, Μη-

τρόπολη) είτε σε χέρια ιδιωτών. Τα βιβλία γεννήσεων και θανάτων των εκκλησιών είναι λ.χ. μια σίγουρη ιστορική πηγή, από την οποία μπορεί κανείς να συναγάγει ενδιαφέροντα συμπεράσματα (από τα ονόματα, τα επαγγέλματα κτλ.). Οι παλιές φωτογραφίες είναι επίσης σημαντικά ντοκουμέντα για τους ανθρώπους της περιοχής και τον τρόπο της ζωής-τους. Εφοδιασμένος με τις γνώσεις αυτές ο ερευνητής θα έχει μια κατά το δυνατόν ολοκληρωμένη εικόνα της περιοχής πριν ακόμη ξεκινήσει για την επιτόπια έρευνα. Χρήσιμο θα του είναι επίσης να έρθει σε επαφή με ανθρώπους που γνωρίζουν καλά την περιοχή ή με αυτούς που έχουν ασχοληθεί στο παρελθόν με τη συλλογή λαογραφικού υλικού στον ίδιο τόπο.

Εκτός από τη μύηση του ερευνητή στα μυστικά του τόπου, χρειάζεται, όπως είπαμε ήδη, και η μύησή-του στα μυστικά του θέματος με το οποίο θα ασχοληθεί. Η καλή εποπτεία του θέματος θα του εξασφαλίσει τη σωστή και επιτυχημένη επιτόπια έρευνα. Ένας επιπλέον λόγος που επιβάλλει στον ερευνητή την πλήρη γνώση του θέματος είναι ότι με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζει καλύτερη συνεργασία με τους ανθρώπους του τόπου, από τους οποίους θα αντλήσει τις πληροφορίες-του. Αλλιώς μιλάει κανείς σε κάποιον που γνωρίζει τα πράγματα καλά και αλλιώς σε κάποιον που τον αισθάνεται ξένο προς τα πράγματα. Ένας τεχνίτης λ.χ. μιλάει πιο ελεύθερα σε εκείνον που φαίνεται να έχει ορισμένες γνώσεις για την τέχνη-του και μπορεί εύκολα να καταλάβει αυτά που του εξηγεί.

Σε μερικές περιπτώσεις η προετοιμασία ενός ερωτηματολογίου πριν από την επιτόπια έρευνα μπορεί να αποδειχτεί εξαιρετικά χρήσιμη. Ιδιαίτερα όταν κάποιο θέμα παρουσιάζεται αρκετά περίπλοκο, καλό είναι να έχει κανείς καταγραμμένες τις ερωτήσεις που θα υποβάλει στους πληροφορητές-του, έτσι ώστε να μην παραλείψει τίποτε σημαντικό την ώρα της συνομιλίας.

Φυσικά το ετοιμασμένο από πριν ερωτηματολόγιο είναι ένα βοηθητικό μέσο και επιδέχεται τροποποιήσεις, σύμφωνα με τα στοιχεία που θα προκύψουν από τη συζήτηση. Σε καμιά περίπτωση δεν θα πρέπει ο ερευνητής να

έχει προσχηματισμένες και αποκρυσταλλωμένες απόψεις για το θέμα που εξετάζει, γιατί η επαφή με τα ίδια τα πράγματα ενδέχεται να αποκαλύψει μια διαφορετική εικόνα από αυτή που είχε σχηματίσει κατά την προετοιμασία-του.

Αυτός που ξεκινάει για τη συλλογή λαογραφικού υλικού θα πρέπει να φροντίσει να έχει μαζί-του ορισμένα «εργαλεία» που θα τον διευκολύνουν στην επιτόπια έρευνα. Τέτοια «εργαλεία» είναι η φωτογραφική μηχανή, το μαγνητόφωνο για την καταγραφή των συνομιλιών με τους πληροφορητές, ένας λεπτομερής χάρτης της περιοχής κ.ο.ά. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στη χρήση του μαγνητοφώνου, γιατί μερικοί διστάζουν να μιλήσουν μπροστά-του. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι καλύτερα να μην το χρησιμοποιήσει κανείς καθόλου, παρά να κινδυνεύει να χάσει ουσιαστικές πληροφορίες.

3. Επιτόπια έρευνα

Πρώτη επιδίωξη του συλλογέα μόλις θα φτάσει στον τόπο της δουλειάς-του είναι να έρθει σε επαφή με ανθρώπους που γνωρίζουν καλά την περιοχή και ενδιαφέρονται για τα τοπικά πράγματα. Βέβαια οι άνθρωποι αυτοί εκφράζουν συνήθως τις δικές-τους προσωπικές απόψεις, τις οποίες ο συλλογέας δεν θα πρέπει να τις θεωρήσει ως «αντικειμενικές» — σφάλμα στο οποίο πέφτουν κατά κανόνα οι ξένοι κοινωνιολόγοι και ανθρωπολόγοι που κάνουν επιτόπια έρευνα στην Ελλάδα. Ο προσεκτικός συλλογέας θα διασταυρώσει τις πληροφορίες-του, αποφεύγοντας να υιοθετήσει ανεξέλεγκτα γνώμες που εκφράζουν και αυτοί ακόμη που θεωρούνται «αυθεντίες» για τα τοπικά πράγματα. Φυσικά, για πράγματα παλιά και ξεχασμένα χρειάζονται ηλικιωμένοι πληροφοριοδότες και μάλιστα γυναίκες, που μένουν περισσότερο προσκολλημένες στην παράδοση. Αλλά και των νεωτέρων οι γνώμες έχουν σημασία, γιατί δίνουν πάντοτε το μέτρο της αλλαγής. Και τα πολιτιστικά φαινόμενα —ακόμη και τα παραδοσιακά— δεν πρέπει ποτέ να αντιμετωπίζονται στατικά.

Αφού συγκεντρώσει τα στοιχεία που χρειάζεται, ο ερευνητής θα προχωρήσει με βάση αυτά σε μian «αποτύ-

πωση», κατά κάποιον τρόπο, της περιοχής. Θα σχεδιάσει ένα χάρτη, σημειώνοντας το χωριό ή την πόλη που αποτελεί κέντρο της έρευνάς-του σε σχέση με την περιοχή και θα σημειώσει εκεί επάνω ό,τι δεν αναγράφεται στους κανονικούς χάρτες: την επικοινωνία μεταξύ των χωριών μέσω των εβδομαδιαίων αγορών, των πανηγυριών κτλ., ποιοι παίρνουν γυναίκες από πού, ποιοι πηγαίνουν να εργαστούν πού (εποχιακοί εργάτες για το θέρος λ.χ. ή για τις ελιές) και όποια άλλη κίνηση στο χώρο μπορεί να σημειωθεί πάνω στο χάρτη. Θα κάνει επίσης ένα τοπογραφικό σχήμα του χωριού ή της πόλης που μελετά, όπου θα σημειώσει τις συνοικίες, τις εκκλησίες, τα όρια του χωριού και τον τρόπο με τον οποίο σηματοδύνονται, τα γύρω εξωκκλήσια και τα όρια των κτημάτων του χωριού (αν το χωριό ανήκει στο τυπικό σχήμα: συγκεντρωμένος οικισμός και γύρω τα κτήματα). Όσα περισσότερα τοπωνύμια αναγράφονται στο τοπογραφικό, τόσο το καλύτερο. Έπειτα ο ερευνητής θα συγκεντρώσει πληροφορίες για τους κατοίκους: πόσοι είναι, από πού έχουν έρθει, τι είδους χωριό ήταν αυτό την εποχή της Τουρκοκρατίας (τσιφλίκι λ.χ. ή ελεύθερο χωριό, βακούφικο, χάσικο ή ό,τι άλλο), με τι ασχολούνται σήμερα, με τι άλλοτε. Έπειτα θα προχωρήσει και σε μια φωτογραφική αποτύπωση του χώρου και των ανθρώπων. Επιδίωξή-του δεν είναι φυσικά να βγάλει καλλιτεχνικές φωτογραφίες, αλλά φωτογραφίες που να δίνουν ορισμένες πληροφορίες: για τη μορφολογία του εδάφους, για την καλλιέργεια, για τον τρόπο της καλλιέργειας, για τα εργαστήρια του χωριού, για τον αρχιτεκτονικό τύπο των σπιτιών, για τη μορφή του δημόσιου χώρου (πλατεία, εκκλησία), για τις γέφυρες, τους μύλους, τις κρήνες, τις νεροτριβές κ.ό.ά. Παραθέτουμε ορισμένες φωτογραφίες από το θαυμάσιο βιβλίο του ανθρωπογεωγράφου Leonhard Schultze-Jena, πρότυπο επιτόπιας έρευνας για την εποχή-του (1927), με τίτλο «Μακεδονία: Εικόνες από το τοπίο και τον πολιτισμό-της». Και μόνον οι φωτογραφίες του βιβλίου αυτού δίνουν μια καθαρή εικόνα της Μακεδονίας στις αρχές του αιώνα-μας.

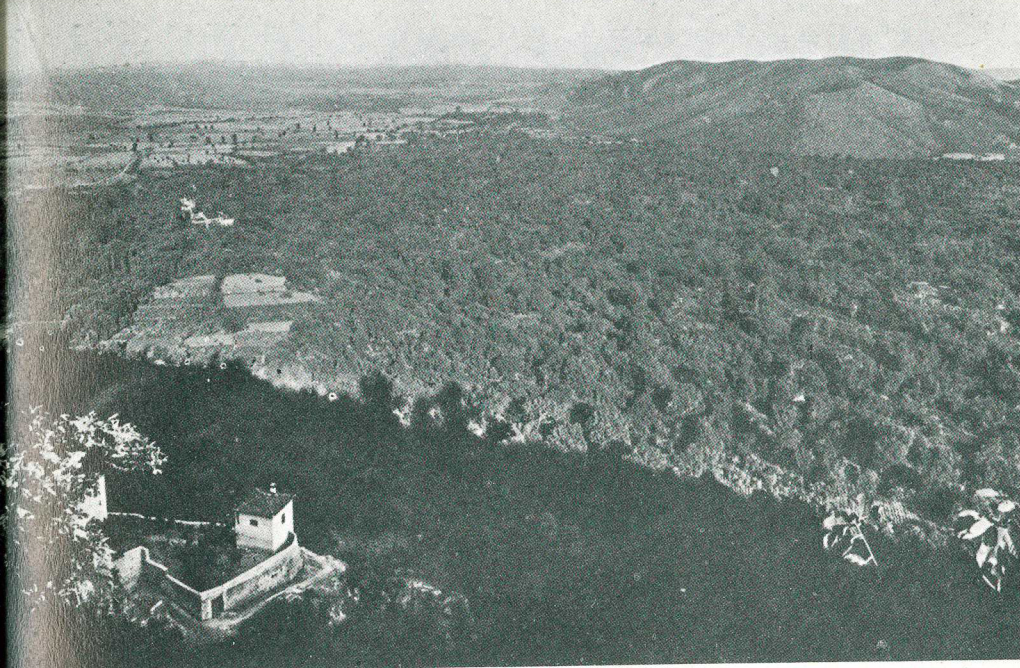

Στην περίπτωση που ο ερευνητής έχει επιλέξει ένα ειδικό θέμα για έρευνα —πράγμα προτιμότερο, όπως είπαμε παραπάνω— θα πρέπει πρώτα να φροντίσει να μάθει ποιά πρόσωπα έχουν ιδιαίτερη σχέση με το θέμα αυτό και να γνωριστεί μαζί-τους. Μ' αυτούς θα συνεργαστεί στο εξής, συγκεντρώνοντας μεθοδικά όλα τα στοιχεία που πρέπει να καταγράψει. Φυσικά θα σημειώνει πάντοτε πλήρη βιογραφικά στοιχεία για τον κάθε πληροφορητή-του, δηλαδή το όνομα, την ηλικία, το επάγγελμα και την καταγωγή.

Η συλλογή και καταγραφή των πληροφοριών πρέπει να είναι λεπτομερειακή και να προχωρεί σε βάθος. Ας πάρουμε το παράδειγμα που αναφέραμε προηγουμένως: υποθέτουμε ότι κάποιος θέλει να μελετήσει την υφαντική μιας περιοχής και συγχρόνως να συγκεντρώσει υλικό για το τοπικό λαογραφικό μουσείο: το πρώτο βέβαια που θα κάνει είναι να προμηθευτεί αντιπροσωπευτικά κομμάτια από όλα τα είδη υφαντών που κατασκευάζονταν στην περιοχή· όσα δεν είναι δυνατόν να τα πάρει μαζί-του, θα πρέπει να τα φωτογραφίσει, να τα σχεδιάσει, με τις διαστάσεις-τους κτλ.: για κάθε κομμάτι θα πρέπει να σημειώσει την ονομασία-του, τη χρήση για την οποία προορίζεται, ποιός το έφτιαξε (αν είναι γνωστή η υφάντρα), την τεχνική-του, το είδος της διακόσμησης, το υλικό κ.ό.ά.

Αλλά όσο πολύτιμο έργο και αν επιτελεί ο συλλογέας με τη διάσωση και τη συγκέντρωση στο μουσείο των έργων της τέχνης του λαού, η αξία της προσφοράς-του θα είναι πολύ ουσιαστικότερη αν μας πληροφορήσει συγχρόνως και για τα συμφραζόμενα του κάθε έργου, δηλαδή για τα στοιχεία που μας χρειάζονται προκειμένου να το τοποθετήσουμε στο φυσικό-του περιβάλλον. Προκειμένου για τα υφαντά λ.χ. θα φροντίσει να μάθει από πού και πώς προμηθεύονταν παλιότερα οι γυναίκες τις πρώτες ύλες, αν τις επεξεργάζονταν οι ίδιες στο σπίτι (δηλαδή αν έφτιαχναν την κλωστή μόνες-τους ή αν την έβαφαν μόνες τους, κτλ.), πώς ήταν η τεχνική της υφαντικής παλιότερα (η διαδικασία θα πρέπει να καταγραφεί με κάθε λεπτομέρεια) τις αλλαγές που έχουν γίνει εντωμεταξύ, ποιά ήταν παλιότερα η χρήση των υφαντών (οικιακή μόνο ή ύφαιναν και επι

Οπωρώνας στην Έδεσσα.

Γενική άποψη της Βλάστης.

Στον αργαλειό.

Το κόψιμο του βαμβακιού.

παραγγελία). Αν η διακίνηση του προϊόντος φανερώσει τις σχέσεις του χωριού με τη γύρω περιοχή (έμποροι, παζάρια, τοπικές αγορές κτλ.), οι σχέσεις αυτές θα πρέπει να μελετηθούν με προσοχή. Σε περίπτωση που η τέχνη της υφαντικής, στο παράδειγμά-μας, επιβιώνει ακόμη στο χωριό, το ερωτηματολόγιο του συλλογέα θα πρέπει να περιλαμβάνει και ερωτήσεις που αφορούν τη σχέση της υφαντρίας με την τέχνη-της: από ποιόν έμαθε να υφαίνει, τί κερδίζει από τη δουλειά-της (αν είναι επάγγελμα — και τότε πώς ήταν το επάγγελμα παλιότερα, τις αλλαγές που έχουν γίνει, κτλ.), τα διακοσμητικά θέματα που υφαίνει από ποιόν τα έμαθε, αν τα ξεσήκωσε από άλλα υφαντά ή νομίζει ότι είναι δικά-της δημιουργήματα, κτλ. Καλό θα είναι ο ερευνητής να φωτογραφίσει τη γυναίκα στον χώρο της δουλειάς-της μαζί με όλα τα σύνεργα που χρησιμοποιεί. Για να φανεί τι είδους φωτογράφιση μπορεί να γίνει, παραθέτουμε ενδεικτικά δυο φωτογραφίες από το βιβλίο του Schultze-Jena, για το οποίο μιλήσαμε παραπάνω.

Η επιλογή ενός συγκεκριμένου θέματος για επιτόπια έρευνα και συλλογή λαογραφικού υλικού μπορεί να είναι, όπως τονίσαμε παραπάνω, προσφορότερη από μεθοδολογική άποψη, δεν είναι ωστόσο ο μόνος τρόπος για να πλουτίσει κανείς ένα λαογραφικό μουσείο. Οι θεματικές ενότητες είναι βολικές (π.χ. ποιμενικός βίος, γυναικείες δουλειές, το αγροτικό σπίτι κτλ.), αλλά και οποιαδήποτε άλλη ταξινόμηση του υλικού μπορεί να είναι εξίσου χρήσιμη — με μία μόνον προϋπόθεση: το κάθε αντικείμενο και η κάθε πληροφορία που συλλέγουμε θα πρέπει να εντάσσονται στο φυσικό-τους χώρο, πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να ορίζονται οι συντεταγμένες του χώρου και του χρόνου: το πού και το πότε· και αν πρόκειται λ.χ. για αντικείμενο που δεν είναι γνωστή ακριβώς η χρονολογία και ο τόπος της κατασκευής-του, τότε θα πρέπει να αναφέρεται ο χρόνος και ο τόπος της χρήσης-του. Χωρίς τις δύο αυτές συντεταγμένες το αντικείμενο ή η πληροφορία-μας δεν αποτελούν ιστορικά ντοκουμέντα.

Β. Έκθεση και αρχειοθέτηση του υλικού του Μουσείου

Το υλικό που θα συγκεντρωθεί από την επιτόπια έρευνα θα πρέπει αναγκαστικά να χωριστεί σε εκθεσιακό και σε αρχειακό υλικό του Μουσείου. Όσον αφορά την έκθεση, θα αναφέρουμε ορισμένες αρχές σύμφωνα με τις οποίες θα μπορούσε να οργανωθεί το υλικό, ανάλογα με το τί θέλει κανείς να δείξει:

1. Παρουσίαση κατά θέματα

Μια αίθουσα ή τμήμα αίθουσας θα μπορούσε λ.χ. να αφιερωθεί στις παραδοσιακές καλλιέργειες (γεωργία, κυρίως, αλλά και καλλιέργεια βαμβακιού, λιναριού κτλ.) ή στις παραδοσιακές βιοτεχνίες (κεραμική, κατασκευή σαμαριών, κουδουνιών κτλ.) ή τις οικοτεχνίες της περιοχής (υφαντική, κεντητική κτλ.).

2. Παρουσίαση κατά οργανικές ενότητες

Βασική οργανική ενότητα της παραδοσιακής κοινότητας είναι βέβαια το σπίτι: αγροτικό ή αστικό. Πυρήνας της οικονομικής ζωής επίσης, έξω από το σπίτι, είναι το εργαστήριο, που θα μπορούσε λ.χ. να παρουσιαστεί μαζί με τα κοινωνικά-του συμφραζόμενα (μάστορας - μαθητούδια, σχέση εργαστηρίου και σπιτιού του μάστορα, σχέση με τους πελάτες κτλ.).

3. Παρουσίαση κατά στιλιστικές ενότητες

Όταν το μουσείο διαθέτει συλλογές ομοειδών αντικειμένων (λ.χ. ρόκες ή πιάτα μετάλλινα ή σφαγίδες ή κεντήματα ποδογύρου από ένα μόνο χωριό) με μεγάλο αριθμό παραλλαγών, τότε το υλικό μόνο-του προσφέρεται σε μια στιλιστική κατάταξη με σκοπό να παρουσιαστεί η ιδιαίτερη αισθητική αντίληψη που επικρατεί στην περιοχή (συνδυασμός χρωμάτων, διακοσμητικά σχέδια) η οποία θα πρέπει πάντως να ενταχθεί στο γενικό πολιτιστικό-της περιβάλλον.

Οι παραπάνω «αρχές» της μουσειακής έκθεσης, που θα μπορούσε κανείς να τις ακολουθήσει είτε μεμονωμένα

είτε σε συνδυασμό μεταξύ-τους, προκειμένου να «στήσει» το τοπικό λαογραφικό μουσείο, συνεπάγονται βέβαια, ό-πως είναι εύκολα αντιληπτό, την άφθονη χρήση φωτογρα-φιών —και μάλιστα σε μεγέθυνση— σκίτσων, πινάκων, διαγραμμάτων καί, πάνω απ' όλα, επεξηγηματικών κειμέ-νων, που θά συνοδεύουν τις φωτογραφίες και τα αντικεί-μενα. Μόνον έτσι μπορεί να επιτευχθεί ο παιδευτικός ρόλος του μουσείου μέσα στην κοινότητα την οποίαν εκφράζει, και ταυτόχρονα εξυπηρετεί.

* * *

Η αρχειοθέτηση τώρα του υλικού που προέρχεται κυ-ρίως από επιτόπια έρευνα μπορεί να γίνει κατά δύο τρό-πους: κατά θέματα ή κατά τόπους ή με ένα συνδυασμό των δύο. Αυτή είναι η συνηθισμένη πρακτική.

Για τη δική-μας θεωρητική τοποθέτηση, ωστόσο, που έχει ως απαράβατη προϋπόθεσή-της την ένταξη του κάθε αντικειμένου ή της κάθε λαογραφικής πληροφορίας στο φυσικό-τους περιβάλλον, η ταξινόμηση κατά τον τόπο της προέλευσης έχει οπωσδήποτε το προβάδισμα. Η κατάταξη που προτείνουμε είναι η εξής: Ας υποθέσουμε ότι στο Λαο-γραφικό Μουσείο του Πολυγύρου λ.χ., πρωτεύουσας της Χαλκιδικής, παράλληλα με τα αντικείμενα του Μουσείου, υπάρχει και το συνοδευτικό-τους πληροφοριακό υλικό που προέρχεται και αυτό από διάφορα μέρη της Χαλκιδικής· το υλικό αυτό θα τοποθετηθεί σε φακέλους κατα γεωγρα-φικό λήμμα: δηλαδή, ένας φάκελος θα είναι για τη Γαλά-τιστα, άλλος για το Βάβδο κτλ. Μέσα τώρα σε κάθε φά-κελο, το πληροφοριακό υλικό για το συγκεκριμένο χωριό θα ταξινομηθεί κατά θέματα και αλφαβητικά: π.χ. γεωργία, κεραμική, κτηνοτροφία, υφαντική κτλ. Πλάι σε κάθε πλη-ροφορία που κατατάσσεται στις ενότητες αυτές θα πρέπει να αναγράφεται η ημερομηνία και ο τόπος που έγινε η συλ-λογή-της, το όνομα του συλλογέα και του πληροφορητή με τα σχετικά απαραίτητα στοιχεία που αναφέραμε παρα-πάνω.

Για να είναι τώρα εύκολα προσιτό το αρχειοθετημένο υλικό των φακέλων θα πρέπει να υπάρχει όχι μονάχα ένα,

αλλά δύο ή και περισσότερα **ευρετήρια**, που θα παραπέμπουν στο υλικό αυτό, ξεκινώντας από τις καρτέλες των αντικειμένων του Μουσείου. Δύο πάντως ευρετήρια είναι απαραίτητα: το ένα κατά τόπους, το άλλο κατά θέματα. Έτσι, για το κάθε αντικείμενο του Μουσείου θα γίνονται δύο πανομοιότυπες καρτέλες, που θα ταξινομούνται η μία στο θεματικό και η άλλη στο τοπικό ευρετήριο. Ένα παράδειγμα:

Γαλάτιστα Υφαντική	Υφαντική ρόκα
Πληροφορίες σχετικές με το είκο- νιζόμενο αντικείμενο βλ. στον φά- κελο αριθ. ...	
Θέση φωτογραφίας αντικειμένου	

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Φυσικά, στις προτάσεις-μας αυτές για τη συλλογή, την έκθεση και την αρχειοθέτηση του υλικού ενός τοπικού λαογραφικού μουσείου θα μπορούσε κανείς να προσθέσει και άλλες, πιθανόν καλύτερες και ίσως ευκολώτερα πραγματοποιήσιμες. Άλλωστε, για όλα τα προβλήματα δεν υπάρχει μία μονάχα λύση. Εμείς επιλέξαμε αυτή που θεωρούμε ως πιο **χρήσιμη** σε σχέση με τις παρούσες ιστορικές συνθήκες της πατρίδας-μας. Πιστεύουμε ότι μια ανθρωπολογική προσέγγιση της ιστορίας του τόπου-μας, μια προσέγγιση, δηλαδή, που δεν προσέχει μονάχα τα σημαντικά γεγονότα και τα εξέχοντα πρόσωπα, αλλά ενδιαφέρεται για το σύνολο της ζωής όλων των μελών μιας κοινωνίας — μια τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε ν' ανοίξει μια καινούρια προοπτική στο πολιτιστικό-μας πρόβλημα. Τα τοπικά λαογραφικά μουσεία, εφόσον αποβλέπουν στην αναπαράσταση αυτής ακριβώς της τοπικής ιστορίας — της ιστορίας του πολιτισμού της κάθε περιοχής — θα μπορούσαν να παίξουν κρίσιμο ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση.

Σημείωση: Οι φωτογραφίες είναι από το βιβλίο του
Leonhard Schultze Jena, «Makedonien: Landschafts-und
Kulturbilder», Jena, 1927.